

Na lente kwam winter

Achtergronden van de Syrische burgeroorlog

De Syrische burgeroorlog duurt nu zes jaar en heeft volgens schattingen tussen de 300.000 en 400.000 mensenlevens gekost. Zo'n vijf miljoen Syriërs zijn naar het buitenland gevlucht, vooral naar Turkije, Libanon en Jordanië. Een half miljoen van hen zijn via Turkije naar West-Europa getrokken, waar hun komst voor politieke spanningen zorgde. Nog eens zes miljoen zijn in Syrië zelf verplaatst. De impact van de Syrische burgeroorlog is groot, zowel in de regio als daarbuiten.

Het begin van de Syrische burgeroorlog was onderdeel van de Arabische Lente, de roep om politieke en sociale hervormingen, die december 2010 begon in Tunesië. In Syrië sloeg de vlam enkele maanden later in de pan toen enkele schoolkinderen in Dera, in het zuiden van het land, wat leuzen tegen de regering op een muur schreven. De politie arresteerde en mishandelde hen. Tegen de daaropvolgende protesten traden de veiligheidsdiensten meedogenloos op. Er vielen ruim dertig doden en de opstand was daar.

Lappendeken

Dat Syrië onderdeel werd van de Arabische Lente was niet verrassend. De vroegere Ottomaanse provincie is een lappendeken van religieuze en etnische groepen. Ruim 70 procent van de vierentwintig miljoen Syriërs is soenniet, maar het noordoosten is Koerdisch gebied. Wat zuidelijker wonen Turks sprekende Turkmenen, samen ongeveer 16 procent van de bevolking. De sjiitische gemeenschap is sterker verdeeld en bestaat uit traditionele sjiiten en aanhangers van sekten, zoals de druzen, die tegen de grens met Israël wonen, en de alawieten. Het kerngebied van deze laatste groep is de bergachtige kustprovincie Latakia. Gezamenlijk vormen de sjiiten ruim 18 procent van de bevolking. Daarnaast is nog zo'n 10 procent van de Syriërs christen van verschillende richtingen.

De alawieten vormen een aparte groep in dit geheel. Zij zijn waarschijnlijk afkomstig uit Zuid-Irak en van daaruit in de elfde eeuw wegens vervolgingen naar Syrië getrokken. Hun (geheime) leer vormt een curieus geheel van sjiitische opvattingen vermengd met pre-islamitische en christelijke elementen. Zo kennen de alawieten geen moskeeën en gebruiken ze wijn bij hun rituelen. De laatste decennia zijn ze wat in soennitische richting geschoven. De alawieten vormen een duidelijk liberale groep binnen de islam. Veel soennieten beschouwen hen echter niet als moslims.

Arabische eenheidsstaat

Bij het Sykes-Picotverdrag van 1916 verdeelden de Fransen en Engelsen alvast het nog te veroveren Ottomaanse Rijk. Irak en Palestina zouden naar Groot-Brittannië gaan en Libanon en Syrië kwamen in de Franse invloedssfeer. Vier jaar later – het Ottomaanse Rijk was verdwenen – werd deze verdeling bevestigd bij de Vrede van San Remo. Het Franse bestuur paste in Syrië de vertrouwde koloniale verdeel- en heerstactiek toe en bevoordeelde minderheidsgroepen als de druzen, alawieten en christenen. De laatsten kregen vooral bestuursfuncties, druzen en alawieten werden op ruime schaal in het leger opgenomen en kregen een zekere autonomie. De soennitische meerderheid schikte zich tegenstribbelend in haar lot. Syrië werd in 1945 onafhankelijk, maar rust kreeg het land niet. Militaire staatsgrepen wisselden elkaar af. Van een stabiele ontwikkeling was geen sprake. Een ondoordacht samengaan met Egypte in een Verenigde Arabische Republiek (1958-1961) kostte kapitalen, maar leverde ►

Hans Schippers

werkte als techniek-historicus aan de TU Eindhoven en was na zijn pensionering actief als geassocieerd onderzoeker bij het NIOD.

Twee kapotte tanks staan voor een verwoeste moskee in de plaats Azaz in Syrië, 2012. Bron: Christiaan Triebert.

niets op. In 1963 maakte een staatsgreep van de Ba'ath-partij een eind aan de chaos. De ideologie van de Ba'ath is gericht op het bereiken van een Arabische eenheidsstaat met sterke autoritair-socialistische trekken. Het seculiere karakter van de Ba'ath was aantrekkelijk voor de minderheidsgroepen als alawieten, druzen en christenen. Binnen de partij greep in 1970 de alawitische luchtmachtgeneraal Hafez al-Assad de macht: een meedogenloos man, maar een slim strateeg. Hij voerde een pragmatische economische politiek,

‘De Syrische burgeroorlog is inmiddels een proxy war, een oorlog bij volmacht, tussen het sjiitische Iran en zijn soennitisch-Arabische tegenstanders aangevoerd door Saoedi-Arabië’

met landbouwhervormingen ten koste van de soennitische grootgrondbezitters. De stedelijke soennitische middenklasse won hij voor zich door een liberale handelspolitiek. Op buitenlands politiek terrein was zijn beleid gematigd en herstelde hij de banden met buurstaten Jordanië en Saoedi-Arabië.

Tegen de conservatief-soennitische Moslimbroederschap trad Hafez echter keihard op. Toen leden van die beweging in 1982 de stad Hama bezetten, liet hij zijn broer Rifaat, hoofd van de veiligheidsdienst, het centrum van de stad beschieten met circa 20.000 doden als gevolg. Ook dissidente intellectuelen van allerlei richtingen kregen het zwaar te verduren. Duizenden belanden in de beruchte gevangenissen van het regime.

Vreemdelingenlegioen

Hafez al-Assad overleed in 2000. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Bashar, een in Londen wonende oogarts en getrouwd met een soennitische vrouw. In binnen- en buitenland zag men hem als de man die het land kon hervormen. Dat beloofde hij ook, maar daar kwam weinig van terecht. Bashar wordt wel gezien als een marionet van de alawitische elite, met zijn broer Maher, commandant van een pantserdivisie, en zijn zwager, veiligheidschef Assaf Shawqat, als sterke figuren.

De opstand breidde zich aanvankelijk snel uit. De *Free Syrian Army*, versterkt met overgelopen legereenheden, boekte grote terreinwinst. Een daarmee verbonden *National Council* leek zich te ontwikkelen tot een alternatieve regering. Bij een bomaanslag in Damascus kwamen zwager Shawqat en de christelijk minister van Defensie om het leven. In de loop van 2012 leek de val van het Assad-regime een kwestie van tijd.

Dat was echter buiten de Iraanse waard gerekend.

Soennieten en sjiieten

De scheiding tussen deze stromingen in de islam is zeer simpel gezegd in de zevende eeuw veroorzaakt door de vraag wie de profeet Mohammed moest opvolgen als leider. De sjiieten meenden dat dit zijn neef Ali moest zijn. De soennieten gaven de voorkeur aan Aboe Bakr, die als de bekwaamste werd gezien.

Een luchtfoto van vluchtelingenkamp Zaatari in Jordanië, waar meer dan 80.000 vluchtelingen uit Syrië zitten. In totaal verblijven er meer dan 600.000 Syrische vluchtelingen in Jordanië. De foto is genomen in 2013. Bron: U.S. Department of State.

Tussen dat in hoofdzaak sjiiitische land en het Assad-regime bestonden al decennia nauwe banden. De ayatollahs zien Syrië als een belangrijk onderdeel van het pro-sjiitische blok in de regio en ze hielpen Assad van meet af met wapens, geld en militaire adviseurs. Toen dat onvoldoende was, vroeg Teheran aan de Libanese sjiiitische Hezbollah-militie troepen naar Syrië te sturen. Al snel vochten duizenden Hezbollahstrijders aan de kant van de Assad-regering.

Dit patroon, waarbij Iran sjiiitische hulpkrachten mobiliseert telkens wanneer het Syrische regeringsleger in de problemen komt, heeft zich daarna nog een aantal malen herhaald. Doordat veel Syriërs gevlucht zijn, valt het de regering steeds moeilijker voldoende rekruten voor het leger te vinden. Dat tekort wordt opgevuld met, door Iran betaalde, uit 'vrijwilligers' bestaande, buitenlandse sjiiitische milities. Zo gingen in 2013 leden van de Badr-militie uit Irak naar Syrië, later volgden nog duizenden strijders van andere Iraakse strijdgroepen. Meer recent zou ook een 20.000 man sterke sjiiitische militie uit Afghanistan zich bij de regeringstroepen hebben aangesloten.

Dan was er nog de Russische interventie aan de kant van Assad. De Sovjet-Unie had in de jaren zestig een sterke positie in het Midden-Oosten met bases in verschillende landen. In 2015 restte daarvan nog slechts een kleine marinebasis in Syrië. Die kwijtraken, wanneer Assad de burgeroorlog zou verliezen, wilde Poetin niet. Waarschijnlijk na afspraken met Iran zette Rusland zijn luchtmacht in aan regeringskant.

Verdeelde oppositie

Er is nog een andere zaak die sterk heeft bijgedragen aan de uitzichtloosheid van de oorlog en dat is de grote verdeeldheid in kringen van Assads tegenstanders. De wat je zou kunnen noemen liberale oppositie rond de *Free Syrian Army* uit de eerste fase van de burgeroorlog kreeg al snel concurrentie van conservatieve soennitische strijdgroepen. Die zagen niets in een min of meer democratisch Syrië en streefden naar een door de islam gedomineerde staat, waarin geen plaats is voor religieuze minderheden. Georganiseerd door de Syrische Moslimbroederschap en betaald door rijke conservatief-islamitische aanhangers uit de Golfstaten en Saoedi-Arabië namen zij al snel een groot deel van het gewapend verzet over. Met name het met Al-Qaida verbonden Al-Nusra groeide sterk door de komst van buitenlandse jihadisten.

De Koerden kozen een andere weg. In hun leefgebied bij de Turks-Iraakse grens sloten zij in ruil voor autonomie een wapenstilstand met de troepen van Assad. Een aparte factor was de opkomst van Islamitische Staat (IS), een extremistische afsplitsing van Al-Qaida, die, profiterend van het

machtsvacuüm in Syrië, een groot gebied rond de in het oosten gelegen stad Raqqa bezette. Daar vestigde leider al-Baghdadi de hoofdstad van zijn zelfuitgeroepen kalifaat. IS, dat duizenden buitenlandse jihadi's aantrok, voert een terreurbewind tegen iedereen die zijn interpretatie van de Koran niet accepteert. Minderheidsgroepen als jezidi's en christenen in Irak en sjiieten in Syrië worden vervolgd en vermoord. Ook in enkele West-Europese steden voerden en voeren aanhangers van IS bloedige aanslagen uit.

Patstelling

De Syrische burgeroorlog is inmiddels een *proxy war*, een oorlog bij volmacht, tussen het sjiiitische Iran en zijn soennitisch-Arabische tegenstanders aangevoerd door Saoedi-Arabië. Een winnaar is daarbij voorlopig niet aan te wijzen. De oorlog verkeert al enige tijd in een patstelling. Ook Assads vreemdelingenlegioen is ondanks de successen van de laatste tijd, zoals de herovering van Aleppo, niet in staat die situatie te doorbreken. Wel lijkt het zeker dat IS zijn langste tijd heeft gehad. De inname van 'hoofdstad' Raqqa lijkt aanstaande. De val van de rest van het kalifaat is daarna een kwestie van tijd.

Anno 2017 bestaat Syrië in feite niet meer als nationale eenheid. De Koerden hebben hun autonome staat en zullen niet bereid zijn die op te geven. Grote delen van Oost- en Zuid-Syrië worden beheerst door diverse soennitische milities en de *Free Syrian Army*. Onder leiding van Rusland en Turkije is begin 2017 een staakt-het-vuren afgesproken dat deze situatie in grote lijnen bestendigt. Het bestand wordt geschonden, maar belangrijke verschuivingen in de frontlijnen hebben zich de laatste tijd niet meer voorgedaan. Alle militaire inspanning is geconcentreerd op de strijd tegen IS. De Syrische bevolking is oorlogsmoe en lijkt bereid zich neer te leggen bij de status quo. ■

De familie al-Assad met zittend rechts Hafez al-Assad en staand tweede van links Bashar Al-Assad, ca. 1990-1993. Fotograaf onbekend.